

(o Přemyslu Otakaru II.)

Smrt Přemysla Otakara dne 26. srpna 1278 v bitvě na Moravském poli (Dolní Rakousy) znamenala katastrofu. Rakousy a Štýrsko definitivně připadly Habsburkům, České země se dostaly do politické i ekonomické krize, byly pleněny a vypukl hladomor. Královo tělo bylo odvezeno do Vídně, potom do kláštera minoritů, kde byly vyňaty vnitřnosti, ostatky nabalzamovány a oblečeny do purpurových šatů. Byl vystaven v kapitulní síni, aby se každý mohl podívat na jeho bojem znetvořený obličej a přesvědčit se, že oblíbený panovník je opravdu mrtev. Utrpěl mnoho ran, vedených zejména do oblasti hlavy, takže se alespoň před smrtí dlouho netrápil a skončil prakticky okamžitě.

Na jaře dalšího roku bylo konečně dovoleno převézt tělo Přemysla Otakara II. do Čech a přestala platit církevní klatba, která neumožňovala jeho pohřeb do posvěcené půdy. Provizorně bylo uloženo ve znojenském klášteře a teprve roku 1296 je Václav II. nechal pohřbit v Anežském klášteře. Roku 1373 byly exhumovány Karlem IV. a přeloženy do nového hrobu v chrámu sv. Víta na Pražském hradě, a to pod krásný opukový náhrobek z dílny Petra Parléře.

Mnohočetná manipulace s ostatky znamenala, že tělo bylo znovu a znovu poškozováno, takže do moderní doby se kosti Přemysla Otakara II. dochovaly v horším stavu, než je tomu u jeho předchůdců či současníků. V katedrále navíc poškodila ostatky pronikající voda. Prozřetelně byly proto označeny už ve středověku (snad už Václavem II.) nápisem na koruně a na zvláštní olověné destičce – ačkoliv tělesné pozůstatky se v té době takto běžně neoznačovaly.

(o Rudolfovi II.)

Rudolf II. zemřel v bolestech mezi šestou a sedmou hodinou ranní dne 20. ledna 1612 ve věku devětapadesáti let. Ačkoliv se panovníkův komorník snažil Rudolfovu smrt utajit, zpráva o ní se velmi rychle rozšířila po celé Praze a poslové hned vyrazili, aby ji donesli Matyášovi do Vídně. Ještě 20. ledna odpoledne proběhla nepřilíš pietní pitva, která odhalila, že panovník měl zřejmě nemocné srdce, nelze tedy vyloučit ani infarkt. Následovalo balzamování, při němž vyjmuli srdce a mozek a uložili tyto orgány do dvou samostatných nádob z drahých kovů, které byly později vloženy do rakev a pohřbeny s císařovým tělem. Zbytek vnitřností byl pohřben 21. ledna v samostatné dřevěné schránce v saské kapli svatovítského chrámu. Svaly byly naříznuty, aby se vysušily, a vnitřek těla zaplněn vonnými bylinami, nehašeným vápnem a solí. Potom se rány sešily a tělo zpevnilo obvazy. Obličejí lazebníci vrátili přijatelnou podobu pomocí vosku a mastí.

Ostatky Rudolfa II. byly vystaveny pro veřejnost v audienční síni na Pražském hradě. Jeho ruce zdobily tři prsteny a v dlani svíral dřevěný krucifix; tělo bylo zřejmě po smrti několikrát převlečeno a nakonec pohřbeno v tmavě zlatém rouchu. Díky zvláštní konzervaci mrtvol a nízkým zimním teplotám bylo možné královo tělo vidět po nebývale dlouhou dobu.

Pohřeb byl z politických důvodů odložen až na podzim. Dne 1. října 1612 v devět hodin večer byla rakev nenápadně přenesena z kostela Všech svatých do královské hrobky ve Svatovítském chrámu. V čele nezvykle malého průvodu kráčelo pár desítek duchovních, cínovou rakev na mářách nesli osobní komorníci, za nimi následovali vysocí zemští úředníci – chyběli však císařovi příbuzní. Rudolfův život v luxusu se tak uzavřel finančně nenákladným a nedůstojně skromným pohřbem. Slavnostní ráz měla až zádušní mše sloužená v chrámu Svatého Víta, jehož interiér byl zahalen černým sukrem a osvětlen desítkami pochodní i svíček.

(o Františku baronu Trenckovi)

Je pozoruhodné, že dobrý vztah navázal až s novou císařovnou Marií Terezií, která Trencka pověřila sestavením vlastního oddílu, který byl nakonec tvořen pandury – tedy lidmi, kteří dobrovolně chytají loupežníky. Skupina byla velice úspěšná, o její krvežíznivosti věděli všichni, takže se mnozí nepřátelé vzdávali hned a bez boje. Baron Trenck úspěšně působil v mnoha bitvách, mj. ve slavné válce o rakouské dědictví. Postupem času se velmi obohatil a žil v luxusu, ačkoliv se v posledních letech musel spokojit s vězením Špilberkem (původně byl zřejmě neobjektivním soudem odsouzen k trestu smrti, ale císařovna jej zmírnila na doživotní žalář).

Okolnosti jeho skonu jsou poměrně záhadné; zemřel v nedožitých třiceti devíti letech, na den svatého Františka 4. října 1749, tedy na vlastní jmeniny. Na smrt (ať už skutečnou, nebo předstíranou) se pečlivě připravoval, nechal si vyholit hlavu jako mnich a oblékl si i mnišský hábit. Spekuluje se o možném útěku, kdy měl být uspán nějakým jedem, aby vypadal jako mrtvý, ale plán se nepovedl, a Trenck skutečně zemřel. Jelikož měl ale v té době zdravotní problémy, přichází v úvahu také sebevražda. Když zemřel, jeho tělo bylo položeno do hrobky v brněnském kapucínském klášteře, jak si to sám přál – bez rakve, jen pod hlavu mu dali dvě cihly. Nakonec však pro něj byla postavena zvláštní místnost, kam byl umístěn již v rakvi. Jeho tělo bylo mumifikováno a je takto dodnes vystaveno pro veřejnost. Musíme však dodat, že celé možná nepatří Trenckovi, ale hlava by mohla být jednoho z mnichů, protože ta Trenckova byla podle pověsti byla uříznuta a poslána císařovně.

Trenck, navzdory kruté povaze, nikdy nezapomněl na méně šťastné; značnou část majetku odkázal církvi, aby byly po jeho smrti slouženy zádušní mše a aby byla postavena věžeňská kaple a nemocnice. Zbytek rozdal chudým a dětem svého sluhy i svého kamaráda – takže otázkou tak trochu zůstává, čí děti to vlastně byly...

(o Bedřichu Smetanovi)

Kožní vyrážky, jimiž Smetana trpěl, potíže se sluchem a chrupem, zakrnění tváře, užívání rtuti (v jeho těle se našly zbytky tohoto kovu), kornatění cév, duševní choroby, to vše může být následkem pohlavní nemoci syfilis. Kdo tedy nebyl se Smetanovým stavem podobně obeznámen, toho syfilis, v 19. století velmi rozšířený, musel zákonitě napadnout jako logické vysvětlení. A s touto diagnózou nepřišli jen Smetanovi odpůrci a konkurenti, ale i renomovaní moderní lékaři. Například známý český antropolog Emanuel Vlček, který zkoumal Smetanovy ostatky roku 1987 po otevření hrobky (primárním důvodem k exhumaci byla příliš velká vlhkost), došel k závěru, že Smetana trpěl syfilidou, jelikož v jeho těle našel vysoké množství protilátek.

Od spekulací přejděme k faktům (ostatně výše uvedený Vlčkův závěr dnešní odborníci většinou vyvracejí). Po pitvě byl Smetanův mozek vložen do láhve, aby se uchoval jako památka, přičemž nikdy neskončil – jak bylo v plánu – v Národním muzeu vedle mozku Palackého, nýbrž putoval v průběhu první poloviny 20. století od lékaře k lékaři, až byl nakonec po druhé světové válce bohužel zničen.

Smetanův pohřeb se konal 15. května 1884. Po pitvě tělo oblékli do hnědého kabátce (tzv. čamary) a kalhot stejné barvy, na krk uvázali motýlka. Do rukou překřížených na břicho mu vložili dřevěný křížek s bronzovým korpusem. Skladatele položili na výstelku z trávy a na polštářek z hoblin do cínové rakve se třemi páry nožiček. Tu pak zakryli vlajkou. Tělo bylo převezeno do Týnského chrámu a za smutečního pochodu z *Dalibora* (hrála dělnická kapela) jej velkolepý průvod známých umělců, politiků, spolků i prostých lidí doprovodil přes Národní divadlo až na Vyšehradský hřbitov. Tam byl skladatel pohřben v cihlové hrobce.

Národní divadlo po tomto pohřbu hrálo Prodanou nevěstu, přičemž jeviště bylo zahaleno černou smuteční záclonou.

(o Vojtovi Náprstkovi)

Náprstek zemřel ve spánku po krátké nemoci dne 1. září 1894 ve věku šedesáti osmi let. V posledních dnech před smrtí jeho brzkému skonu nic nenasvědčovalo, v plné síle se tedy účastnil schůze městské rady. Poté, co si potřeboval někam zatelefonovat, zřejmě utrpěl mrtvici: na zemi ležel telefonní seznam, sluchátko vyvěšené... Jeho nejbližší se mu okamžitě snažili poskytnout úlevu pomocí obkladů, čichání křenu nebo ledových obkladů hlavy, ale ani po návštěvě lékaře profesora Thomayera Náprstek nepřicházel k sobě, jen si instinktivně hladil bradu a zapínal knoflíček na košili. Zemřel doma v Praze na široké pohovce, ve svém úzkém pokoji plném knih.

Josef Václav Myslbek dorazil druhý den, aby sejmul posmrtnou masku – předtím bylo nutné tvář zesnulého oholit, takže byl povolán jeho známý holič. Následovala pitva, při níž lékaři vyjmuli mozek a balzamovali tělo. To vložili do cínové rakve, tu ještě do dřevěné, a pak obě do třetí, nejzdobenější schránky. Na rakev mu položili orchidej, kterou vypěstovali v Čechách, ale tento druh původně přivezl sám Náprstek z Jižní Ameriky. Takto byly ostatky vystaveny v muzeu, kam přišly tisíce lidí a kde ten den vlály černé vlajky.

Náprstkův pohřeb se konal 6. září 1894 ve tři hodiny odpoledne a byl prvním velkým českým pohřbem, který proběhl bez asistence církve. Náprstek ji opustil již v 70. letech, navíc žádné vyznání nepodporovalo pohřeb žehem. Sbory Národního divadla zazpívaly *Velké srdce*, následoval proslov tehdejšího starosty Prahy a několika dalších osobností. Nakonec členové nové opery zapěli *A pak někdy mně též máti v chladné lůžko ustele*. V čele pohřebního průvodu byl nesen prapor amerického konzulátu a žerd' věnovaná Uměleckou Besedou, na níž bylo napsáno „Práce-svoboda-dobročinnost“ a letopočty 1826-1894. Bylo splněno Náprstkovo přání, aby rakev vezl velmi prostý pohřební vůz o jednom spřežení, zahalený smutečními závoji. Jeho tělo bylo z muzea přes Václavské náměstí odvezeno na Státní (dnes Masarykovo) nádraží do krematoria ve městě Gotha, které leží v německém Durynsku a kde se prováděly kremace od roku 1878. Tam se konal závěrečný obřad. Náprstkův popel byl vložen do bronzové urny z dílny Josefa Maudera, a tu umístili do japonského sálu v (dnešním) Náprstkově muzeu. Roku 1907 tam přibyla i urna s popelem jeho ženy. Kromě jména a roků narození a úmrtí byl z druhé strany vyryt nápis, který sestavil Náprstkův přítel Julius Zeyer: „*Co z těla zbylo, snadno se vejde v nádobu malou, srdce jeho velké přece však nosilo v sobě celý svět.*“

(o Herbertu Masarykovi)

Navzdory pevnému zdraví a dobré fyzické kondici nebyl po vypuknutí první světové války uznán za schopného bojovat, zatímco jeho bratr Jan narukoval. Díky tomu měl však Herbert možnost dál trávit čas malováním v Borové u Poličky ve východních Čechách, kde tolik miloval místní krajinu... Ovšem v únoru roku 1915 tam dorazili uprchlíci z Haliče, kteří s sebou přinesli tyfus, a Herbert se také nakazil, ačkoliv není známo, jakým způsobem přišel s nakaženými do styku. Aby předešel nákaze členů své početné rodiny, odebral se do pražského bytu rodičů. Přitížilo se mu v noci mezi 14. a 15. březnem a druhý den brzy ráno zemřel. Nedosáhl ještě ani věku pětatřiceti let a pro všechny bylo velkým překvapením, že tak odolný muž nákazu nepřezil. Dne 6. července 1915 se mu pak narodila dcera Herberta, pojmenovaná na počest zesnulého otce.

Nehledě na složitou rodinnou situaci, právě manželku a děti – vlastní i adoptované – Herbertova smrt nejvíce zasáhla, zatímco rodiče a sourozenci se se ztrátou dokázali vypořádat se stoickým klidem. Pohřeb byl naplánován na 17. březen na čtvrtou hodinu odpolední. Smuteční obřad proběhl bez účasti Herbertova otce, který se z politických důvodů (hrozilo mu vězení za odbojovou činnost) spolu s mladší dcerou Olgou nedostavil a místo toho poslal kondolenční telegram. Kvůli protirakouské činnosti T. G. M. v zahraničí se i evangeličtí faráři zdráhali uspořádat pohřeb jeho syna, protože i za to mohli být potrestáni. Na přímluvu Charlotty Masarykové nakonec přečetl nad hrobem na Olšanských hřbitovech žalm 23 z knihy Zjevení kněz František Urbánek – ten nakonec řečnil také na pohřbu dalších členů rodiny Masarykových (Charlotty, Tomáše a Jana). K Herbertovu hrobu se během války velmi často vracela jeho matka; cítila tam blízkost ztraceného syna...